

УДК 811.111'276:004:621.45

СПЕЦИФІКА УКЛАДАННЯ ДРУКОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ СЛОВНИКІВ ВУЗЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ АВТОПІЛОТУ)

Кудоярова О. В., Сергєєва О. М., Черкащенко І. С.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Статтю присвячено створенню друкованого навчального вузькогалузевого термінологічного словника у галузі авіапілоту. Проведено семантичний аналіз термінології, яка постала об'єктом розгляду. Розроблено структуру словникової статті. Результатом дослідження є друкований вузькогалузевий словник у галузі авіапілоту.

Ключові слова: авіапілот, вузькогалузевий друкований словник, структура словникової статті.

Kudoiarova O. V., Sergieieva O. M., Cherkashchenko I. S. Specific aspects of compiling printed learner's field-specific dictionaries of technical terms (based on autopilot terminology). The article concerns specific aspects of compiling printed learner's field-specific dictionary of technical terms in the field of autopilot and discloses the process of making such a dictionary.

The aim of our research was to conduct semantic analyses of the studied terminology and to compile multilingual learner's terminological dictionary. The prospective users of the dictionary are students of aviation and engineering specialties, tutors, lecturers and aviation professionals.

Dictionaries of technical terms present field-specific lexical units and have clearly stated purpose of use to represent conceptual-and-terminological framework of different branches of knowledge.

Terminology of autopilot is a part of aviation terminology and is considered to be compound and complicated enough. After conducting the semantic analyses the authors have divided the studied terminological units into the following thematic groups: COORDINATION, INDICATORS AND DISPLAYS, TELECOMMUNICATION, SYSTEMS, MODES, DEVICES and NAVIGATION.

A lot of modern dictionaries contain graphic illustrations for identification and for additional description of a single lexical unit or term. Currently there also exists a tendency to include illustrative examples into the dictionaries of technical terms to show the usage of the terminological unit in the context. The specific feature of modern terminological lexicography for translation dictionaries is to provide the terminological unit with translation into two or three languages.

As the result of our research we got complex learner's multilingual field-specific definition-and-translation illustrated dictionary of terms in the field of autopilot. The dictionary entry contains the following information: head word in English, transcription, translation of the head word into Russian and Ukrainian, definition of the term in English, references, illustrative example, graphic illustration and semantic group. The user can easily understand and translate either term.

The research results can be used in translating technical texts in aviation field as well as in self-education.

Key words: autopilot, printed field-specific dictionary, dictionary entry structure.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Значне зростання кількості вузькогалузевої термінологічної лексики, а саме поява нових термінів та розширення значення тих, що вже існують, зумовлює потребу створення навчальних словників фахових терміносистем, а також теоретичних розробок щодо принципів їх укладання. На сьогодні існує багато видів словників, однак вузькогалузева термінологія в галузі авіації є недостатньо вивченою. Мовознавці плідно працюють, створюючи нові вузькогалузеві термінологічні словники та вивчаючи актуальні проблеми лексикографії, проте спеціалізованих перекладних українськомовних ілюстративних словників у галузі авіапілоту досі створено не було. Саме тому наша робота є **актуальною** і присвячена створенню такого словника, який був би корисним для студентів, викладачів та усіх працівників, що пов'язали своє життя з авіацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками особливу увагу укладанню тер-

мінологічних паперових та електронних словників приділяли В. В. Дубичинський [4, 5], М. В. Комова [7], О. Кримець [8], О. С. Рублева [9], О. М. Демська [3], В. А. Широков [10], О. Іванова [6] та інші. У своїх роботах вони вивчали і продовжують вивчати особливості вузькогалузевої термінології та специфіку представлення її в сучасних лексикографічних джерелах.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої роботи є аналіз семантичних особливостей термінології в галузі авіапілоту та розробка вузькогалузевого ілюстративного перекладного термінологічного словника в друкованому вигляді.

Потенційними користувачами розробленого нами словника є студенти авіаційних та інженерних спеціальностей, викладачі та фахівці у галузі авіації.

Результати дослідження дають змогу дійти висновку щодо сучасних тенденцій створення вузькогалузевих термінологічних навчальних словників у галузі авіапілоту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологічні словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну та виробничу діяльність [6].

Термінологія в галузі авіапілоту належить до авіаційної термінології та є достатньо складною та багатокomпонентною. Досліджувана термінологія описує пристрої автоматичного керування польотом літака, ракети або іншого літального апарата. Авіапілот забезпечує автоматичний зліт і посадку, дотримання заданого курсу, швидкості та висоти польоту. Також авіапілот сприяє стабілізації центру ваги літака на заданій траєкторії, виконує за певною програмою пілотажні еволюції. Сучасний авіапілот становить складний комплекс механізмів, зв'язаний з радіонавігаційною апаратурою, гіроінерціальним орієнтатором та іншими аеронавігаційними приладами [11].

Під час дослідження ми провели семантичний аналіз термінології в галузі авіапілоту. Варто зазначити, що будь-яка тематична класифікація термінів має до певної міри умовний характер, оскільки розмежування виділених груп відбувається на підставі суб'єктивних ментальних структур свідомості авторів, що уможливорює говорити про відкритий характер тематичних груп.

У результаті нашого дослідження виокремлено кілька тематичних груп:

ЗВ'ЯЗОК (наприклад, *acceleration feedback* (система методів ідентифікації та прискорення стратегії управління зі зворотним зв'язком, які використовуються для розробленої напівактивної системи управління) – зворотний зв'язок за прискоренням);

КООРДИНУВАННЯ (наприклад, *airborne radar* (радарне обладнання, розташоване в літаку для надання допомоги в навігації лоцманської проводки, визначення дрейфу і порушення погодних умов) – бортова радіолокаційна станція);

ІНДИКАТОРИ, ДИСПЛЕЇ (наприклад, *annunciator panel* (становить групу світлових індикаторів, що використовуються як центральний індикатор стану обладнання та систем літака або виробничого процесу) – табло світлової сигналізації);

РЕЖИМИ (наприклад, *altitude hold* (режим управління, у якому висота вашого літального апарата підтримується автоматично на основі аналізу тиску, який забезпечують дані барометричного датчика тиску або ультразвуковий датчик, якщо він встановлений) – стабілізація висоти);

СИСТЕМИ (наприклад, *altitude heading reference system* (один з параметрів системи вимірювання висоти) – курсова система висоти; *based electronic navigation system* (використовує гіперболічні лінії положення і визначається шляхом вимірювання різниці в часі отримання синхронізованих імпульсних сигналів зі стаціонарних передавачів) – базова електронна система навігації);

ПРИСТРОЇ (наприклад, *magnetometer* (прилад для вимірювання характеристик магнітного поля і магнітних властивостей матеріалів) – магнітометр; *bracket* (тримач з прямим кутом, прикріплений до вертикальної поверхні для підтримки будь-яких елементів авіапілоту) – кронштейн, консоль);

НАВІГАЦІЯ (наприклад, *control feature* (помітний на місцевості нерухомий предмет, що допомагає визначити напрямок руху, знаходити мету) – орієнтир).

Сучасна лексикографія задовольняє потреби найрізноманітніших типів інформації про слова. Вона розвивається за двома основними напрямками:

1) створення спеціалізованих словників, які б висвітлювали тільки один аспект інформації (написання, походження тощо);

2) створення комплексних словників, які б включали по можливості всі відомості про слово: тлумачення, граматичну характеристику, вимову, написання, смислові зв'язки з іншими словами (синонімічні, антонімічні), особливості вживання в різних стилях. Інколи такі комплексні словники містять й енциклопедичну інформацію про річ, яку називає слово [3, 158–160].

Помітне місце в сучасному світі посідає новий різновид лексикографічних праць – термінологічні словники як навчальні посібники для забезпечення навчального процесу. До навчальних належать словники, які відображають термінологію певної навчальної спеціальності чи ще обмеженішої тематики – курсу. Виходять словники, які відображають поняттєво-термінологічний апарат певної наукової теорії. Цей різновид словників зазвичай розвивають вищі навчальні заклади для забезпечення навчального процесу. Термінологічні словники, особливо тлумачні та тлумачно-перекладні, використовують у навчальному процесі як довідкову базу.

Багато сучасних словників містять графічні ілюстрації, які використовуються для ідентифікації, а також як засоби додаткового опису одиничних понять, номенів і термінів, що позначають предмети.

Зараз розроблено досить велику кількість ілюстрованих і ілюстративних словників, багато з яких є навчальними. Різниця між зазначеними видами полягає в тому, що ілюстровані словники використовують

Рис. 1. Розподіл термінології у галузі авіапілоту за тематичними групами

графічні ілюстрації для реалізації деяких допоміжних функцій, таких як скорочення обсягу інформації, представлені в словниковій статті, або опис окремих термінів. Ілюстративні словники дозволяють користувачеві краще зрозуміти і запам'ятати нові лексичні одиниці, візуалізуючи їхній зовнішній вигляд, структуру та інше [2, 256–257].

Останніми роками існує тенденція до складу словникової статті включати ілюстративні приклади вживання лексичної одиниці. Питання про види і функції ілюстрацій залишається відкритим, проте саме включення в словникову статтю термінологічного словника прикладів, що ілюструють можливості використання терміна в певному контексті, як правило, не викликає сумніву. Наявність і обсяг ілюстративного прикладу детерміновано такими факторами: концепцією авторів словника, необхідністю дотримуватися економічних параметрів, проблемою економії місця в словнику [1, 22].

Наш словник уналежнюємо до комплексних навчальних ілюстративних словників, який повинен надавати лінгвістичну, енциклопедичну та ілюстративну інформацію про вузькогалузевий термін у галузі авіапілоту.

Якщо в попередні роки багатомовні перекладні словники були не численними, то за останні десять років подання термінів-відповідників трьома й більше мовами стало характерною рисою термінологічної лексикографії. Серед багатомовних словників найпоширенішу групу становлять тримовні, у яких до українських і російських рядів додано здебільшого англійський, рідше німецький, французький, латинський або польський [6, 89–94].

Укладання термінологічного словника починається з підбору літературних джерел та виписування необхідних термінів. До джерел можуть входити монографії та статті відомих учених та фахівців-практиків, підручники для вищих навчальних закладів, що містять чіткі визначення понять і стандартизовані терміни, галузеві енциклопедії, вторинні документи (реферати, анотації, описи винаходів) [10, 80].

Для створення словника нами було вилучено методом суцільної вибірки 500 термінів та ілюстративних прикладів вживання із різноманітних сучасних наукових

статей, журналів, підручників, інструкцій з експлуатації англійською мовою в галузі авіапілоту. Після цього за допомогою сучасних авіаційних словників ми виконали переклад вилучених термінів російською та українською мовами. Таким чином, сформовано словниковий реєстр нашого термінологічного словника, тобто реєстр лексичних одиниць (слів, словосполучень, скорочень). Серед відібраних нами термінів трапляються як прості, так і складні, а також аббревіатури. Усі терміни безпосередньо стосуються галузі авіапілоту та позначають назви деталей, приладів або знаряддя, процесів та ін.

Засадничими для створення словника слугували два принципи: організація словника термінів, тобто алфавітно-гніздовий метод, що представляє опис синтагматики головного слова-терміна, та тематична значущість (тематичний принцип закладений ще під час відбору термінів).

Словникова стаття становить міні-текст, який містить певні відомості про той чи той термін. Зміст словникової статті формує дефініція, тобто тлумачення терміна, та приклад вживання відповідної реєстрової одиниці. Усі дефініції та приклади супроводжуються назвами літературних джерел, які послугували матеріалом для дослідження.

Корпус словника організовано строго в алфавітному порядку. Алфавітний покажчик розташований посередині та виділено напівжирним шрифтом для оптимізації пошуку слів.

Нижче наведено приклад словникової статті нашого словника в галузі авіапілоту.

В укладеному нами термінологічному словнику словникова стаття складається з таких елементів:

1) **термін** (подано напівжирним шрифтом з рядкової літери; назви джерел дефініцій і прикладів подано шрифтом меншого розміру);

2) **транскрипція** (наведено одразу після вокабули і записано символами міжнародної фонетичної транскрипції; наявність транскрипції надасть користувачеві змогу уникнути фонетичних помилок під час використання термінів в усному мовленні);

3) **переклад українською та російською мовами** (значно полегшує користувачеві роботу з технічними текстами авіаційного напрямку);

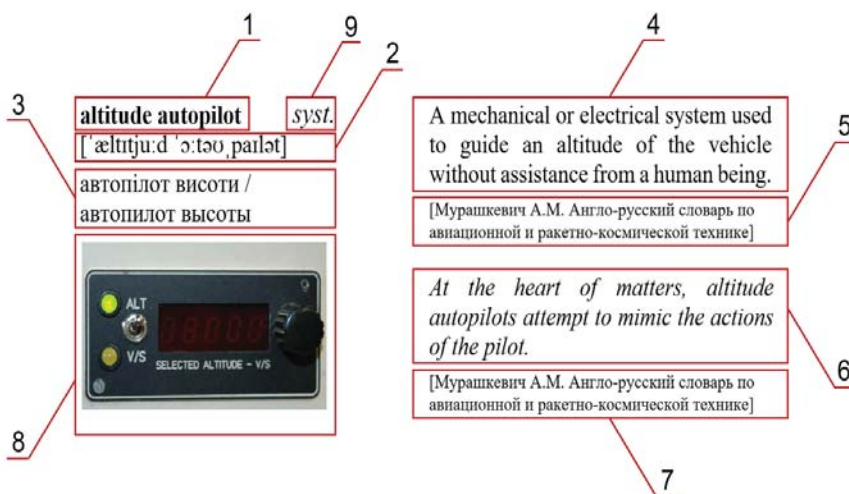

Рис. 2. Приклад словникової статті вузькогалузевого термінологічного словника

4) **дефініція** англійською мовою (стисло розкриває значення терміна в галузі авіапілоту; значення, які мають ті самі терміни в інших галузях науки й техніки, не актуальні);

5) **назва джерела, з якого взято дефініцію** (покликання на джерело дефініції надасть користувачеві можливість знайти більше інформації, пов'язаної з певним терміном);

6) **приклад уживання** (засвідчує існування терміна та наочно показує, яке місце в реченні може займати та чи та лексична одиниця, а також надає певну інформацію про предмет чи явище, яке позначає термін);

7) **назва джерела, з якого було взято приклад** (покликання на джерело прикладу дасть користувачеві змогу дізнатися більше про позначуваний терміном предмет або явище);

8) **графічна ілюстрація** (дає змогу візуально запам'ятати термін);

9) **тематична група, до якої належить термін** (уможливило краще засвоїти термінологічну лексику).

Наш вузькогалузевий словник містить ілюстрації та приклади вживання термінологічних одиниць. Таким чином, користувач легко може зрозуміти й перекласти той чи той термін. Видання розраховано на фахівців авіаційної галузі, перекладачів технічної літератури, викладачів англійської мови, читачів текстів з авіаційної тематики англійською мовою, а також носіїв англійської мови, які вивчають українську або російську мову та цікавляться авіаційною галуззю.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, укладений нами термінологічний словник у галузі авіапілоту здатний значно полегшити користувачеві роботу з технічними текстами авіаційного спрямування незалежно від рівня кваліфікації користувача та завдань, які він ставить перед собою.

Перспективою нашого дослідження є створення методичних матеріалів в електронному та друкованому вигляді на базі проведеного семантичного аналізу для кращого засвоєння вузькогалузевої термінологічної лексики в галузі авіапілоту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будькина В. Г. Виды и функции иллюстративных примеров в терминологических словарях / В. Г. Будькина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – № 16 (345). Филология. Искусствоведение. – Вып. 91. – С. 22–24.
2. Будькина В. Г. Графическая иллюстрация как средство семантизации терминов в одноязычных толковых и специальных словарях / В. Г. Будькина // Сибирский филологический журнал. – 2015. – № 3. – С. 256–262.
3. Демська О. М. Вступ до лексикографії / О. М. Демська. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.
4. Дубичинский В. В. Терминографическая проблематика / В. В. Дубичинский // Сучасні проблеми термінології та термінографії : [тези доп. міжнар. конф.]. – К., 2000. – С. 6–8.
5. Дубичинський В. В. Лексикографія : [навч.-метод. посіб.] / В. В. Дубичинський. – Х. : НТУ «ХП», 2012. – 70 с.
6. Иванова О. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки / Ольга Іванова // Українська мова. – 2006. – № 4. – С. 84–94.
7. Комова М. В. Українська термінологічна лексикографія: Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник / М. В. Комова. – Львів, 2002. – 84 с.
8. Кривець О. Метафора й метонімія як чинники творення й розвитку української технічної термінології / Оксана Кривець // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 23–27.
9. Рублева О. С. Слово в електронном словаре (с позиции пользователя электронными ресурсами) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ольга Сергеевна Рублева. – Тверь, 2010. – 160 с.
10. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія / В. А. Широков. – К. : Наук. думка, 2011. – 351 с.
11. Advanced avionics handbook [Електронний ресурс] // U.S. Department of Transportation. Federal Aviation Administration Flight Standards Service Avionics Handbook – 2008. Режим доступу: https://www.faa.gov/regulations_policies/handbooks_manuals/aviation/aviation_instructors_handbook/media/faa-h-8083-9a.pdf.